

A 7 és 9 elektródás laterolog szabályzási viszonyai

KUBINA ISTVÁN

A szerző tárgyalja a 7 és 9 elektródás laterolog stabilitási és szabályzási viszonyait. Összehasonlítja a 7, 9 és 3 elektródás laterolog szabályozását.

Vizsgálja a jelenleg használatos hazai gyártmányú laterolog berendezés használhatósági körülményeit.

В работе рассматриваются вопросы о стабильности и регулировании 7- и 9-электродной аппаратуры бокового каротажа. Дается сопоставление условий регулирования 7-, 9- и 3-электродной аппаратуры.

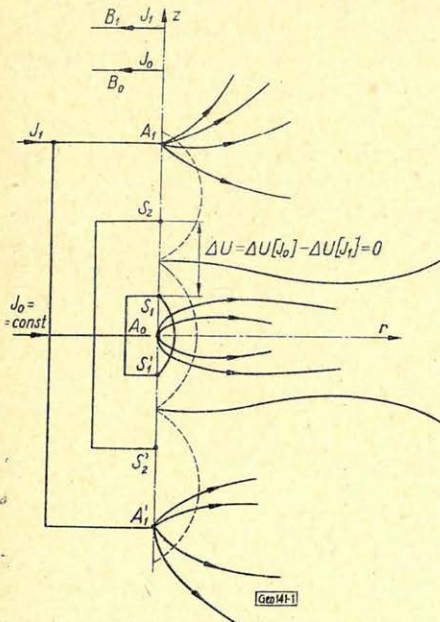
Обсуждается применимость используемой в настоящее время аппаратуры бокового каротажа венгерского производства.

Es werden die Stabilitäts- und Einregelungs-Verhältnisse des Laterologen mit 7. und 9. Elektroden mitgeteilt, und mit den Verhältnissen verglichen, die sich bei dem Laterologen mit drei Elektroden einstellen.

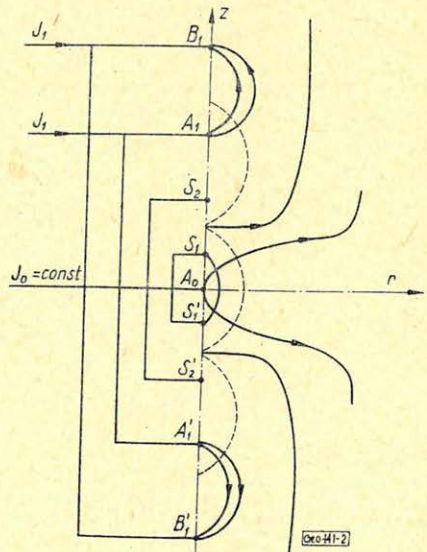
Darüber hinaus werden die Brauchbarkeitscharakteristiken der momentan im Gebrauch stehenden Laterologen-Einrichtung ungarischer Fabrikation untersucht.

Előljáróban néhány – a sokelektrodás laterolog rendszerekre jellemző – fogalmat definiálunk. Ezek az irodalomból általában jól ismertek és itt csak az egységes fogalomhasználat miatt foglalkozunk velük röviden.

A 7 elektródás laterolog szonda elrendezése az 1. ábrán látható. Az általában konstans intenzitású I_0 mérőáram az A_0 elektródán, míg ezen áram irányítását szolgáló $I_{1/2}$; $I'_{1/2}$ terelőáram az A_1 , illet A'_1 elektródán lép be a kőzettérbe

1. ábra

2. ábra

A visszatérő B_0 , illetve B_1 elektródák elméletileg végtelenben vannak. I_1 áram értékét egy automatikus szabályzó segítségével úgy szabályozzuk, hogy az S_1-S_2 elektródapár között keletkező különbségi potenciál $-\Delta U = 0$ legyen. A köztér fajlagos ellenállására jellemző potenciált, pl. az S_1 elektródára illeszkedő equipotenciál felület és a végtelenben levő zérus equipotenciál felület között mérjük.

A 9 elektródás laterolog – a „pseudó” laterolog abban különbözik a 7 elektródástól, hogy a 2. ábrán látható módon a B_1 elektródát az $A_1; A'_1$; kívül szimmetrikusan helyezzük el rövidrezárt $B_2; B'_1$ elektródaként. Ez a változtatás csupán a szonda radiális érzékenységét módosítja, ezen túlmenően működése megegyező a 7 elektródás laterologgal.

*

Az elmúlt években a különböző fúrólukviszonyok között végzett nagyobb számú terepi mérés felvetett néhány érdekes problémát. Ilyen probléma a laterolog mérés, a szabályzás pontossága a gyakorlatban előforduló térgeometriai és ellenálláseloszlás mellett. Ez a kérdés fontos az utóbbi időben kidolgozott, laterolog szondakombinációkra alapozott mennyiségi kiértékelési módszerek szempontjából, mivel a kiértékelési eredmény jóságát csak a mért adatok valószínű hibájának ismeretében lehet megítélni.

A laterolog mérés pontosságát – a mérőkör hibáitól eltekintve – az I_0 és az I_1 áram pontossága befolyásolja, mivel e két áram által létrehozott potenciál szuperpozíciójából alakul ki a köztér ellenállására jellemző potenciálérték:

$$U_{S1} = U_{S1}(I_0) + U_{S1}(I_1). \quad (1)$$

Az I_0 áram konstans intenzitású, erről történik a hitelesítés, így ez nem okoz mérési hibát, ha kellően stabil az áramgenerátor.

A mérés hibáját elsősorban az I_1 pontatlansága miatt keletkező abszolút potenciál eltérés az $U_{S1}(I_1)$ hibája okozza. Bizonyítás nélkül is belátható, hogy ilyen körülmények között a mérés hibája mindig kisebb, mint az I_1 áram, vagyis az $U_{S1}(I_1)$ hibája.*

Így elegendő az I_1 áram hibáját vizsgálni. Annak ismeretében megadható a mérés azon hibája, amely az I_1 áram pontatlanságából adódik.

Az I_1 áram hibáját a következő kifejezéssel definiáljuk:

$$h = \frac{I_1^* - I_1}{I_1^*}, \quad (2)$$

ahol az I_1^* a $\Delta U = 0$ ideális feltételekhez tartozó terelőáram érték.

I_1 pedig a tényleges terelőáram érték.

Az I_1^* értékét a

$$\Delta U = \Delta U(I_0) - \Delta U(I_1) \quad (3)$$

kifejezésből a

$$\Delta U = \Delta U(I_0) - \Delta U(I_1^*) = 0 \quad (4)$$

* $U_{S1}(I_1) = I_1 R_1$; ahol az R_1 a szonda- és térgeometriától, valamint a tér ellenálláseloszlásától függő transzfer ellenállás.

feltételből határozhatjuk meg, ahol a

$\Delta U(I_0)$; az I_0 áram által az $S_1 - S_2$ elektródák között létesített különbségi potenciál,

$\Delta U(I_1^*)$; az I_1^* áram által az $S_1 - S_2$ elektródák között létesített különbségi potenciál.

A (3) kifejezés felírható a következő alakban

$$\Delta U = I_0 R_{m0} - n_0 I_0 R_m = 0, \quad (5)$$

ahol

$$n_0 I_0 = I_1^*, \quad (6)$$

$$R_{m0} = \frac{\Delta U(I_0)}{I_0}, \quad (7)$$

és

$$R_m = \frac{\Delta U(I_1^*)}{I_1^*}. \quad (8)$$

A (3)-ból a n_0 -t kifejezve, kapjuk

$$n_0 = \frac{R_{m0}}{R_m}. \quad (9)$$

Tehát ez az az $\frac{I_1^*}{I_0}$ érték, aminél a $\Delta U = 0$ feltétel teljesül.

Az R_{m0} , illetve R_m értéke homogén térben egyszerűen a szondageometriától függő mennyiség. A gyakorlati esetekben azonban ezen értékek meghatározása nem ilyen egyszerű, mivel a szondageometria mellett még az ellenállás eloszlástól és annak geometriájától is függ. Lehetséges lenne a (7), illetve (8) kifejezés alapján a gradiens- vagy potenciálszondákra rendelkezésre álló eltérési görbeseregekből meghatározni, azonban ennek elvi és gyakorlati akadályai vannak. A gradiens görbeseregek „pontoszerű” MN elektródapárra (térvektorra) készültek, így elvileg nem használhatók, a potenciál görbeseregekből pedig a különbségképzésnél ($\Delta U = U_{S1} - U_{S2}$ alapon) a leolvasási pontatlanság és a két leolvasott érték közel azonos nagysága miatt nem lehet ezen függvény értékeket kielégítő pontossággal meghatározni.

Szerencsére a laterolog kiértékelési görbeseregek leszármaztatásánál éppen az n_0 értékének meghatározásához szükségesek az R_{m0} ; R_m mennyiségek, így a görbeseregek leszármaztatásánál mellékesen megkapjuk ezeket.

A hibapotenenciál és az I_1 áram hibája közötti összefüggést következőképpen határozhatjuk meg.

Az

$$I_1^* = n_0 I_0 \quad \text{és} \quad I_1 = n I_0$$

összefüggéseket felhasználva, az I_1 áram hibája:

$$h = \frac{n^0 - n}{n_0}. \quad (10)$$

Ebből az n értéke

$$n = n_0(1 - h). \quad (11)$$

Ezt az (5)-be helyettesítve

$$\Delta U = I_0 R_{m0} - n_0(1 - h)I_0 R_m = I_0 n_0 h R_m. \quad (12)$$

Továbbá a (9)-et a (12)-be helyettesítve

$$\Delta U = I_0 h R_{m0}. \quad (13)$$

A (12) és (13) kifejezésekből látható, hogy milyen egyszerű közvetlen lineáris kapcsolat van a hibapotenciál és az I_1 áram hibája között.

Vizsgáljuk meg a laterolog szabályzóhurok felépítését és azt, hogy a hurok erősítése milyen kapcsolatban van az R_{m0} , illetve R_m összefüggésekkel. A szabályzóhurok hatásvázlata a 3. ábrán látható.

A konstans intenzitású I_0 mérőáramból az $S_1 - S_2$ elektróda között keletkező $\Delta U(I_0)$ feszültség, illetve $\Delta U(I_1)$ feszültség különbségképzése az $S_1 - S_2$ elektródákon történik. Az 1. szabályzó feladata, hogy a ΔU hatására az I_1 értékét úgy változtassa, hogy az elhanyagolható hibával megközelítse I_1^* értékét.

A szabályzás hibáját a következőképpen határozhatjuk meg a 3. ábra alapján.

A zárt szabályzó hurokra felírhatók a következő összefüggések:

$$I_0 R_{m0} - I_1 R_m = \Delta U, \quad (14)$$

és

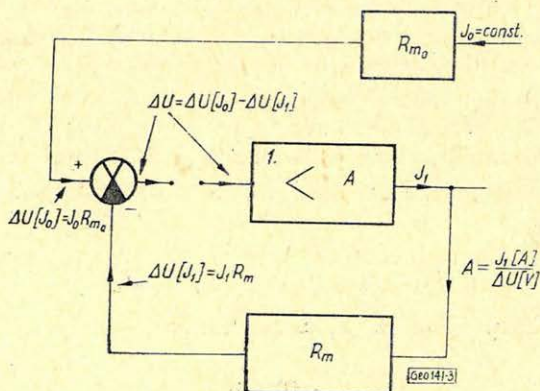
$$I_1 = \Delta U \cdot A, \quad (15)$$

ha a szabályzó átviteli függvényét úgy definiáljuk, hogy

$$A = \frac{I_1}{\Delta U} \left[\frac{\text{Amp}}{\text{V}} \right], \quad (16)$$

tehát vezetés típusú mennyiség.

A (15)-öt helyettesítve (14)-be és rendezve

3. ábra

$$\Delta U = I_0 R_{m0} \frac{1}{1 + A R_m}. \quad (17)$$

Most összehasonlítva a (13) és (17) jobb oldalait kapjuk, hogy az I_1 áram hibája:

$$h = \frac{1}{1 + A R_m}. \quad (18)$$

Ez alapvető összefüggés a laterolog típusú irányított áramterű mérőberendezések szabályzási viszonyainak tanulmányozásához, hasonlóan más visszacsatolt szabályzókhöz. A lényeges esetünkben, hogy az $A \cdot R_m$ kifejezés megfelelő tényezőit a műszer, illetve a tér definiált jellemzőivel azonosítottuk és így ebből a kifejezésből lehet előírni a laterolog szabályzó specifikációs adatait.

Elsősorban az R_m függvény értékét vizsgáljuk meg. A (8) kifejezés szerint végtelen vastag kétréteges hengeres térben (4. ábra) valamilyen

$$R_m = \frac{\Delta U(I_1)}{I_1} = f \quad [\text{szonda geom; } \varrho_n; \varrho_c; d] \quad (19)$$

függvény. Ezen függvény viselkedése látható az 5. ábrán az optimális ($S = 2,5$) laterolog szonda esetére. A görbét a ϱ_n/ϱ_c függvényében ábrázoltuk különböző (az olajipari gyakorlatban előforduló értéktartományba eső) ϱ_c és d paraméterek mellett. Az R_m görbékből látható, hogy az olajipari karotázs esetében az R_m értéke széles értéktartományban (több, mint öt nagyságrend) változhat. Ez igen szigorú követelményeket jelent elsősorban az automatikus szabályzóberendezés számára.

Közismert, hogy minden 3-nál több differenciáló típusú csatolóelemes fokozatból álló analóg szabályzó berendezés véges stabilitással rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy a szabályzó ún. stabilitás tulajdonságaitól függően bizonyos $A \cdot R_m$ érték felett beleng (így a szabályzás hibája csak egy adott értékig csökkenthető). Azt, hogy mekkora ez az érték, a szabályzó amplitúdó-fázis karakterisztikája határozza meg (*Bode-v. Niquist diagram*). A 6. ábrán látható amplitúdó-fázis karakterisztikában ez azt jelenti, hogy amennyiben az $A \cdot R_m$ érték eléri az A_{krit} értéket, amely

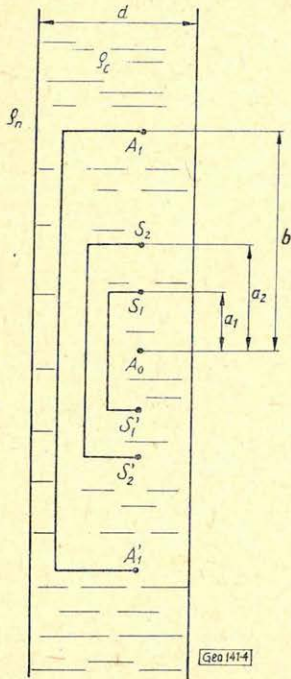
$$A_{krit} = \frac{A(\omega_0)}{A(\omega_{krit})} \quad (20)$$

értékként adódik, ahol

$A(\omega_0)$ a szabályzó amplitúdó-karakterisztikájának értéke az ω_0 üzemi frekvencián.

és

$A(\omega_{krit})$ a szabályzó amplitúdó karakterisztikájának értéke azon az ω_{krit} kritikus frekvencián, mint pólus frekvencián, ahol a szabályzó fáziskarakterisztikája az üzemi frekvencián levő fáziskarakterisztika értékhez viszonyítva $\pm\pi$ értéket vesz fel – azaz pozitív visszacsatolás lép fel.

1. ábra

Ez a tulajdonság nemcsak lineáris szabályozók, hanem a nemlineáris szabályozott erősítő áramkörök sajátossága is, csak ott ez a kapcsolat matematikailag lényegesen nehezebben kezelhető.

Figyelembe véve, hogy az R_m függvény értéke öt nagyságrendet változhat, valamint azt, hogy a legkisebb R_m értéknél a pontosság legalább 10% – vagyis a hiba $h = 0,1$ -nél kisebb legyen, a (18)-ből

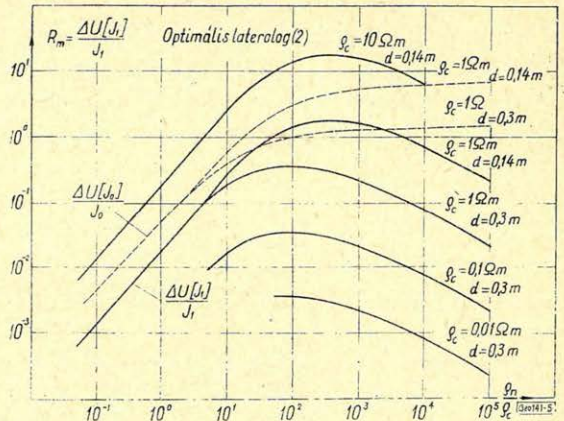
$$(A \cdot R_m)_{\min} = \frac{1-h}{h} = \frac{1-0,1}{0,1} = 9 \approx 10$$

adódik. Ugyanakkor az R_m értékének változását figyelembe véve

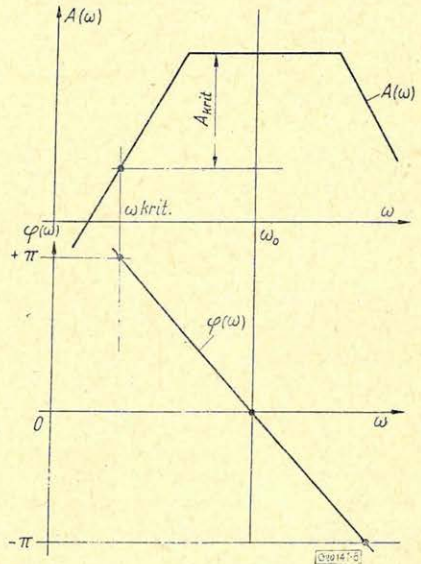
$$(A \cdot R_m)_{\max} \approx 10^6 - \text{lehet}$$

Tehát ilyen $A \cdot R_m$ tartományban kell működnie a szabályozónak.

Következőekben nézzük meg, hogy milyen viszonyok lépnek fel az ún. 3 elektródás laterolog esetében. A szonda elvi elrendezése a 7. ábrán látható. Működési feltételei egyik változatnál, amikor $I_0 = \text{const.}$ megegyeznek a

5. ábra

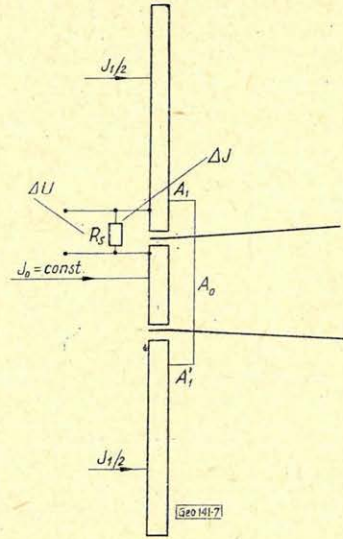

6. ábra

laterologéval. Az $I_0 = \text{const.}$ az I_1 értékét úgy szabályozzuk, hogy $\Delta U \cong 0$; [$\Delta I R_S = 0$] feltétel teljesüljön és mérjük pl. az A_0 elektród potenciálját.

A másik változat esetén nagy intenzitású I_1 áramot küldenek át az A_1 elektródán. Az A_1 és A_0 elektróda közé kapcsolt ellenálláson is folyik áram, az I_1 elektróda földelési ellenállásán az I_1 áram által keltett U_{A1} potenciál hatására. Ez az áram az I_0 mérőáram, ami természetesen nem konstans értékű. Az R_S ellenállás árammérő sönt szerepét tölti be. A mérést a

$$\varrho = \frac{U_M \cdot K}{I_0} \quad (21)$$

7. ábra

alapján végzik. Méri az U_M potenciál és I_0 áram értékeket. Egy hányadosképző áramkörrel ezen két mennyiség hányadosának megfelelő feszültséget állítanak elő, amelyet a $K = \text{const.}$ szondaállandónak és az ellenállásléptéknek megfelelően erősítenek és ezt az értéket regisztrálják. Automatikus szabályozást ebben az esetben nem alkalmaznak, mivel itt a működési elv szerint az $U_{A1} = U_{A0}$ megfelel az előző esetben feltételezett $\Delta U \cong 0$ feltételnek. Ezzel a változattal nem foglalkozunk részletesen a továbbiakban, mivel célunk a szabályzási viszonyok vizsgálata.

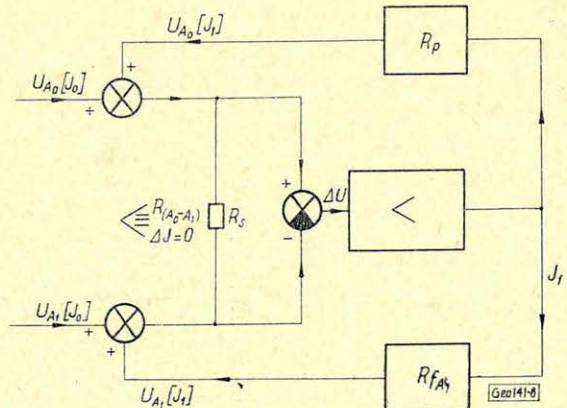
Az első esetnek megfelelő szabályzási hatásvázlat a 8. ábrán látható. Itt igen fontos a szabályzás szempontjából az R_S kisértékű ellenállás, amely az A_0 és $A_1 A_1'$ elektródák közé van kapcsolva. Tulajdonképpen a szabályzóknak az a feladata, hogy úgy állítsa be I_1 értékét, hogy ezen az ellenálláson átfolyó

ΔI áram hatására fellépő $\Delta U = \Delta I \cdot R_S$ különbségi feszültség legyen zérus. Az R_S ellenállás szerepe igen jelentős a szabályzólánc hurok erősítése szempontjából.

Ugyanis ez az ellenállás parallel kapcsolódik a kózetértől (és az elektród impedanciájától) függő $R_m =$

$= \frac{\Delta U(I_1)}{I_1}$ fiktív ellenállás-

sal – ami a szabályzó hurok erősítésének változását adja – söntöli azt és mivel úgy

8. ábra

választják meg, hogy értéke $R_S < R_{m \min}$ ezért megszünteti a szabályzóhurok erősítésének szélsőséges ingadozását!

Így stabilitás szempontjából sokkal kisebb követelményt jelent a szabályzó számára. Annak oka, hogy miért nem ezt a rendszert alkalmazzák, kizárólag a következő:

A 7 elektródás laterolog esetében az „S” megválasztásával

$$S = \frac{\overline{A_1 A_1'}}{00'} \quad (22)$$

befolyásolható a szonda radiális érzékenysége, így a karotázis-értékelésnél fontos ϱ_n ; ϱ_A ; D

(ϱ_n = az érintetlen közet fajlagos ellenállása,

ϱ_A = az elárasztott zóna fajlagos ellenállása,

D = az elárasztott zóna átmérője.)

különböző laterolog szondákkal (mélybehatolású, optimális, pseudo) készített szelvényekből – megfelelő kiértékelési görbeseregekkel – jól meghatározható.

A 3 elektródás laterolognál a radiális érzékenység csak az A_1 elektróda nagymérvű nyújtásával lenne növelhető. Ez olyan I_1 áramértékeket kívánna meg, amelyet technikailag nem tudunk előállítani. További hátránya ennek a rendszernek (különösen a második változat esetében), hogy az elektródák felületi ellenállása erősen befolyásolja a mérés megbízhatóságát. Csak igen stabil elektródfelületek esetén működhet kielégítően. Ezért a jövő továbbra is a sokelektrodás laterolog rendszereké, mivel ezekkel oldható meg a mennyiségi kiértékelés problémája, annak ellenére, hogy a szabályzóval szemben igen nagy követelményeket kell támasztani.

Ezután megnézzük, hogy a jelenlegi laterolog berendezés milyen tulajdonságokkal rendelkezik. Először tisztázzuk a berendezés specifikációs adataiból az erősítésjellemzőt.

A $\Delta U_{\max} \cong 300 \mu\text{V}$; $I_{1\max}(\Delta U_{\max}) = 200 \text{ mA}$ adatot felhasználva

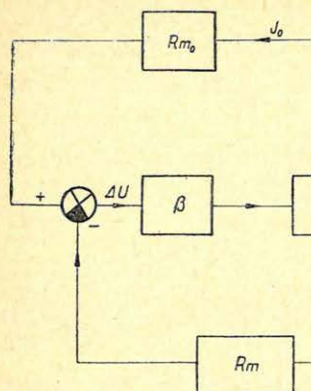
$$A = \frac{I_{1\max}}{\Delta U_{\max}} = \frac{200 \cdot 10^{-3}}{300 \cdot 10^{-6}} = \frac{2}{3} \cdot 10^3 \left[\frac{\text{A}}{\text{V}} \right].$$

A $h_{\max} = 0,1$ -hez tartozó R_m érték

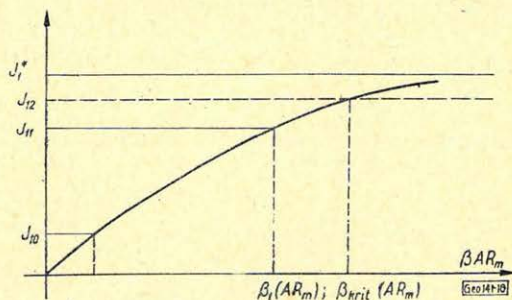
$$R_m = \frac{1}{A} \cdot \frac{1-h}{h} = \frac{3(1-0,1)}{2 \cdot 10^3 \cdot 10^{-1}} = 1,35 \cdot 10^{-2} \Omega.$$

Tehát a szabályzó műszer 10%-os – vagy annál kisebb hibával csak $R_m \cong 13,5 \cdot 10^{-2} \Omega$ értéktől alkalmazható! Ha szigorúbb hibaelőírást alkalmazunk, pl. $h = 0,05$, akkor

$$R_m = \frac{3 \cdot 10^{-3}}{2} \cdot \frac{0,95}{0,05} = 2,85 \cdot 10^{-2} \Omega.$$

9. ábra

10. ábra

Következő igen fontos jellemző az A_{krit} értékének meghatározása. Tekintve, hogy a szabályzó nem lineáris karakterisztikájú, ezért ezt csak az I_1 értékéhez pontonként lehet meghatározni. Matematikai leírása zárt formában gyakorlatilag nem lehetséges, mert a szabályozott erősítő karakterisztikája nem ismert matematikai formában. Méréssel célszerű meghatározni a szabályzó ezen tulajdonságát.

A 9. ábrán látható méréselrendezéssel következő módon mérhető az A_{krit} érték (egyetlen feltétel, hogy R_m olyan nagy legyen, hogy A_{max} -nál a belengés bekövetkezzék):

Először meghatározzuk a $\Delta U = 0$ -hoz tartozó I_1^* értéket az I_{10} nyugalmi terelőáram változtatásával úgy, hogy $I_{10} = I_1^*$ értéket állítunk be megszakított szabályzólanál és ekkor a szabályzó nem módosítja az I_1 értékét [természetesen stabil működési tartományban a „ β ” jelű dekádcsillapító nélküli esetben ($\beta = 1$)].

Majd pl. $I_{10} \ll I_1^*$ értékre állítva az I_{10} - értéket, és a 10. ábrán látható módon egy $\beta_1 < \beta_{krit}$ érték mellett leolvassuk az I_{11} értéket (zárt szabályzóhurokban), ekkor igaz a (18) összefüggésnek megfelelően

$$h_1 = \frac{I_1^* - I_{11}}{I_1^*} = \frac{1}{1 + \beta_1 A R_m}, \quad (23)$$

majd β értékét növelve a kritikus belengési értékig igaz a (23)-hoz hasonlóan

$$h_{krit} = \frac{I_1^* - I_{1krit}}{I_1^*} = \frac{1}{1 + \beta_{krit} A R_m}. \quad (24)$$

A β_1 értékét úgy választjuk meg, hogy I_{11} jól leolvasható legyen, azaz elterjen I_1^* -tól, de csak annyira, hogy $A R_m$ lineárisnak legyen tekinthető. Ekkor a (23)-ból

$$A R_m = \frac{1 - h_1}{h_1 \cdot \beta_1}. \quad (25)$$

Növelve β értékét a kritikus belengési értékig (mivel itt rendszerint h_{krit} nem olvasható le), és $A \cdot R_m$ -t konstansnak tekintjük, ekkor a h_{krit} értékét a (24)-ből határozhatjuk meg, mivel β_{krit} és $A \cdot R_m$ ismert. Az $(A \cdot R_m)_{krit}$ értékét – tehát a hurokstabilitást – a (18)-ból a (26) adja

$$(A R_m)_{krit} = \frac{1 - h_{krit}}{h_{krit}}. \quad (26)$$

Ebbe behelyettesítve (24)-et kapjuk

$$(A R_m)_{krit} = \beta_{krit} A R_m. \quad (27)$$

A jelenlegi laterolog berendezéseknél ez az érték kb. 100 – 150-re adódik. Tehát azt jelenti, hogy $h_{min} \approx 0,01$ lehet.

Ez a szelvényezési gyakorlatban eddig a legtöbb esetben kielégítő érték volt, természetesen akkor, ha az A értékét az adott szelvényezésnél előforduló R_m értéktartománynak megfelelően állítottuk be. A normál nagylengyeli és homokkő területeken, ahol a $\varrho_c > 0,5 \Omega m$ általában probléma nélkül használható, ha az A (és I_{10}) értéke helyesen van beállítva.

A helyes beállítást igen egyszerű ellenőrizni terepi körülmények között is, amennyiben ismert az R_m -fv értéke és viselkedése, valamint egy ellenállás-szelvény. Az ellenőrzés a következő: I . az ellenállás-szelvény alapján kiválasztjuk a szelvényezendő szakaszból azt a helyet, ahol a ϱ_n/ϱ_c függvényében a legkisebb (vagy eléggé kicsi) R_m érték várható, és ez a réteg elég vastag ($L > 3 \div 4 \overline{A_1 A_1'}$).

2. Itt beállítjuk a szabályozóberendezést a közismert módon, azaz $I_{10} \approx I_1^*$; ami azt jelenti, hogy a beállított nyugalmi (szabályozás nélküli) terelőáram legyen közel egyenlő azzal a terelőáram értékkel, amelyet a szabályozó berendezés a vizsgált helyen automatikusan beállít.

3. Ezután a működő szabályzás mellett megszüntetjük (megszakítjuk) az I_0 áramot és vizsgáljuk, hogy az I_1 áram, vagy a mért ϱ_l látszólagos ellenállás értéke mennyire csökkent le a megszakítás nélküli I_0 esetben mérthez viszonyítva. A szabályzás pontossága kielégítő, ha az

$$I_1 \leq 0,1 \cdot I_1^* \quad (28)$$

vagy

$$\varrho_l \leq 0,1 \varrho_l^*$$

egyenlőtlenség teljesül.

(ϱ_l^* = a megszakítatlan I_0 és működő szabályzás esetén mért ellenállás.)

Ez megfelel a $h < 0,1$ esetnek.

4. Továbbá ellenőrizni kell még a szabályzás stabilitását olyan helyen, ahol az R_m maximális értéket vehet fel. (Természetesen itt is kellően vastag réteget kell kiválasztani!) Amennyiben a szabályzó – álló helyzetben – stabil, a mérés minden további nélkül elvégezhető. Ha a stabilitás nem megfelelő (leng a szabályzó), akkor a szabályzóhurok erősítését addig kell csökkenteni, amíg az stabil lesz. Ezután célszerű a pontosságot a minimális R_m -értékű helyen újból ellenőrizni és ezután szelvényezni. Abban az esetben, ha ez a két követelmény nem valósítható meg egyidőben, akkor a szelvényezést két különböző

hurokerősítésű beállításban kell elvégezni, hogy az igen kis R_m -értékű helyeken a szelvény elég pontos, a nagy R_m -értékű helyeken pedig kielégítően stabil legyen.

Az előbbieken ismertett vizsgálati eredmények alapján az OKGT-nél jelenlegi fejlesztési feladat a nagy hőfokállóság mellett a stabilitási és erősítési problémák megoldása, ami rendszertechnikai változtatásokat is szükségessé tesz.

Specifikációs követelmények

$$\varrho_c = 0,01 \div 10 \Omega m$$

$$\varrho_n = 0,1 \div 10^5 \Omega m$$

$$d = 0,14 \div 0,3 m$$

$$h_{\max} = 0,1(\varrho_{c\min}; \varrho_{n\max}; d_{\max}\text{-nál})$$

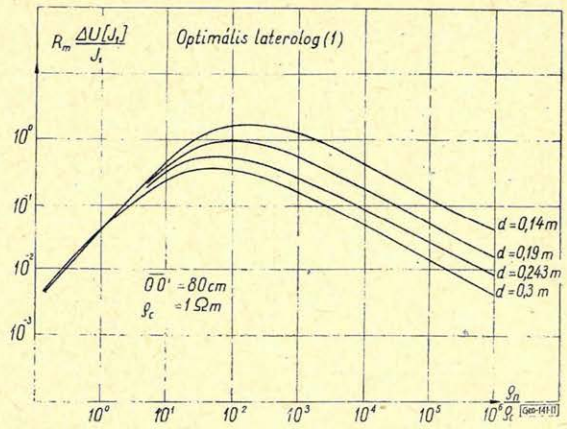
vagy ennél kisebb!

Néhány további használatos laterolog szonda R_m -függvényét is közreadjuk. A 11., 12., 13. és 14. ábrákon található ϱ_c -re normálva. Bármely más ϱ_c értéknél az R'_m

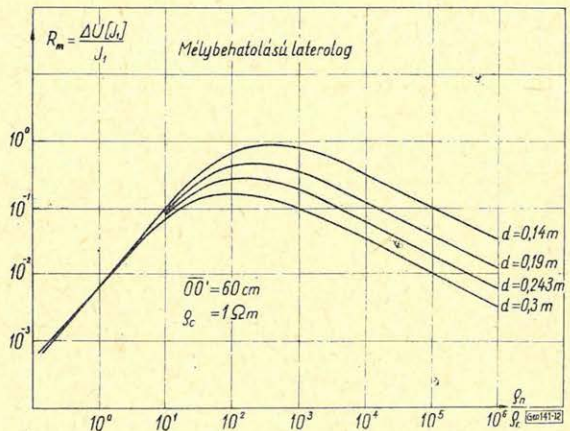
$$R'_m = \varrho_c \cdot R_m \quad (30)$$

alapján számítható.

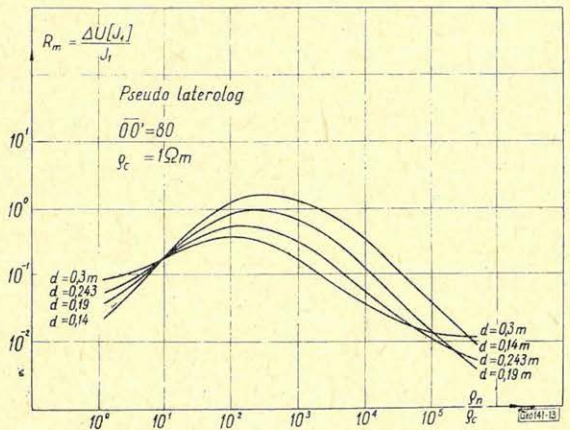
Minden új területen célszerű ellenőrizni a berendezés működési viszonyait, illetve a használhatóság feltételeit az 5. ábrával kapcsolatban bemutatott példa szerint, a használni kívánt szondák esetére. Az ellenőrzés az egyes szondákra a 11., 12., 13., 14. ábrák és a (28) kifejezés segítségével végezhető el.

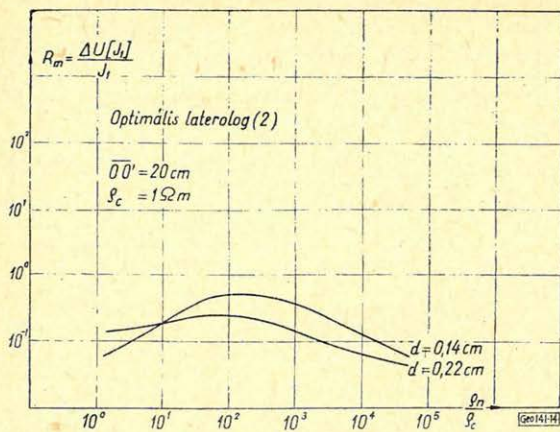
11. ábra

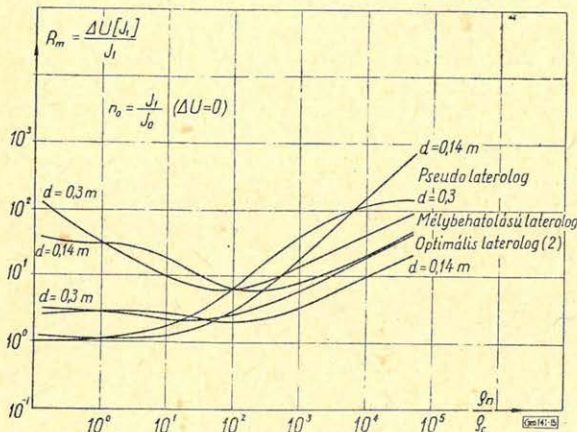
12. ábra

13. ábra

14. ábra

15. ábra

Ugyancsak ezekből a görbeseregekből határozhatók meg a tervezendő szabályzóberendezés specifikációs adatai a különböző szondatípusok és a szóba jövő felhasználási területek jellemzőinek ismeretében.

A szabályzóberendezés működésének ellenőrzésére és tervezéséhez használható fel a 15. ábrán látható tere löáram szükséglet görbék a ρ_n/ρ_c függvényében, különböző lyukátmérőkre és szondák esetére.

A laterolog módszer hazai bevezetésénél a következő fejlődési szakaszok voltak megfigyelhetők:

Az 1956–1960-as években létrehoztunk egy terepi gyakorlatban nagylengyelű körülmények ($\rho_n > 1000 \Omega m$ $\rho_c > 1 \Omega m$) esetén jól használható, szabadalmilag is védhető berendezést és azzal megkezdtük a terepi méréseket. Az eredmények qualitative és quantitative nagymértékű fejlődést mutattak a korábbi ellenállásszelvényező módszerekhez viszonyítva. Azonban nem rendelkeztünk megfelelő kiértékelési görbeseregekkel, így az ipari jellegű felhasználás nehézkes volt. Leszámaztatásukra megfelelő modellező, illetve számítástechnikai hiányában lehetőség sem volt.

Azonban a qualitative jó minőségű szelvények egyre inkább sürgették a mennyiségi kiértékelés bevezetését és ehhez a görbeseregek leszámaztatására.

Az 1962-ben a NIM által beszerzett Elliott-803-as számítógépen – az egyre sürgetőbb igények hatására – lehetőség nyílt a kiértékelési módszerek tanulmányozására, illetve a szükséges eltérési görbeseregek leszámaztatására.

Ezzel egyidőben megkezdődtek a laterolog mérések a kis ellenállású, sűrűn tagolt rétegsorú területeken is, egyre biztatóbb eredményekkel.

A számítógépes vizsgálatok eredményeként 1965-re rendelkezésre álltak mindazok az adatok, amelyek birtokában megíthettük a jelenlegi berendezés használhatóságát, illetve meghatározhattuk azokat a területi jellemzőket, ahol még a berendezés kielégítő pontossággal használható.

Ugyanakkor a mérési pontossági követelményeket is megismertük mindazon a területen, ahol a laterolog mérés szóba jöhet. Ennek következtében vált szükségessé újabb nagyobb pontossági – és dinamikai – követelményeket teljesítő újabb berendezés kialakítása. (A módszer és műszer-problémák megoldása a következő években várható.)

Összefoglalva látható, hogy a mérési módszer elterjedését adott körülmények között jó eredményeket adó műszer segítette elő. Majd a szelvényezési eredmények alapján szükségessé vált a számítógépes módszervizsgálat, illetve a szükséges kiértékelési görbeseregek leszámaztatása. Ugyanakkor ez a számítógépes munka feltárta a még megoldatlan műszer-problémák egy igen fontos részét, amelyek megoldhatók.